

Др Божидар Шекуларац

ТОПОНОМАСТИКА КАО ПОМОЋНА ИСТОРИЈСКА НАУКА

О топономастици уопште

Топономастика је наука која се бави изучавањем топонима, њиховом историјом, појавом и значењем. У ширем смислу ријечи то је наука о мјесним именима. Скуп географских назива означава се ријечју топонимија, што се у географији понекад назива и номенклатура (од лат. *nomina clatura* „попис имена”). Иначе, сама ријеч *топоним* је грчког поријекла, *топос* (*Топос*) - мјесто, област, земља + *оним* (старогрчки *ορος*) - име, назив. Дакле, ова сложена ријеч служи за именовање природних објеката и оних објеката на Земљи које је створио човјек, а који су јасно фиксирани у датом региону (град, село, дио земље, територија, комуникација итд.).

Сматра се да је топонимика синтеза лингвистике, историје и географије. Када се говори о историјској компоненти, мисли се, прије свега, на историју језика, а мање на историју државе и народа. Но, ниједан историјски догађај се не одражава у језику непосредно. Његови трагови могу бити само зависно заступљени у појединим ријечима, јер језик за себе представља аутономан систем који се мијења по својим законима. Наравно, тим законима су обухваћени и топоними ма да њихов развитак може бити доста аутономан, иако се увијек не слажу с општим тенденцијама датог језика.

Географска компонента у топономастици такође је присутна. То је у ствари лингвистичка географија која се бави изучавањем и „расељавањем” појединих ријечи на површини земље и њиховим посебним нијансама значења. Међутим, само лингвистичким методама могу бити провјерене хипотезе настанка имена.

Дакле, топономастика је дио географије, али је и дио историје јер историја даје називе, облике, варијанте, али и лингвистика јер ова даје одговоре на многа питања, као што су значење имена на датом језику, њихов избор итд. Наравно, представник сваке од ових дисциплина гледа на топониме из угла своје науке, обраћајући пажњу на њихове посебне карактеристике из којих изводи закључке за себе. Због тога се мора разликовати опште значење од историјског, јер поједини називи мјеста могу преживљавати промјене језика, али и народа.

У најужем смислу ријечи топономастика или топонимија дио је лингвистичке гране - о н о м а с т и к е, која се, опет, с лингвистичког становишта обично сматра дијелом лексикологије. Ономастика је научна дисциплина која проучава властита имена, њихову функцију у језику и друштву, као и законитости њиховог образовања, развитка и трансформације. Ономастика, од грчке ријечи номастикон - вјештина давања имена.

Ова наука је веома стара, јер први ономастикон, тј. зборник имена и ријечи написао је Јулије Полук из Египта, учитељ софистике у Атини у II вијеку нове ере. Сличан рјечник написао је и Валерије Харпократион, у којем објашњава властита имена и изразе десеторице античких бесједника. Међутим, тек од средине XIX вијека овој науци се посвећује више пажње када историчари и лингвисти започињу озбиљна истраживања на овом пољу. Појављују се бројни радови, рјечници и часописи у многим европским земљама - Њемачкој, Пољској, Италији, Русији, балканским земљама итд.

За развој ономастике, односно топономстике код нас велике заслуге имају бројни страни и домаћи научници. Поменућемо неке од њих: Франц Миклошич, Константин Јиречек, И. Селишћев, М. Кос, Г. Новак. П. Скок, В. Клајић, итд. Посљедњих година овој научној дисциплини посвећује се велика пажња у свим земљама тако да је тешко набројати све оне који се њоме баве.

Већина ономастичких радова који су се појавили у нашој земљи одражавају синхроно стање ономастичких система. Међутим, често изостају историјска објашњења која су неопходно потребна савременој науци. Ово тим прије што су имена важни језички споменици који у својем садржају носе битне податке о материјалној култури времена у којем су настала, а у својим облицима садрже драгоцене податке који их смјештају у просторне и временске координате.

Топоними припадају разговорном језику, идентификују се и диференцирају при именовању звуковном формом земљописни објекти.

Они се преносе „по чувењу”, фонијски и на њих не дјелује писарска традиција, која увијек заостаје за језичким развитком.

Топоними су обично старији од записаних извора, па према томе и наши најстарији споменици, због чега се и данас може ићи по њиховим траговима при утврђивању одређених граница.

У оним језицима код којих се може топономастички материјал добити из старих споменика, који имају историјски освједочене форме, из којих се слиједи еволуција имена кроз вјекове, ономастичка истраживања се врше по утврђеном систему. Међутим, у језицима код којих таквих извора нема истраживања се заснивају на хипотетичким одређењима и упоредном анализом имена са именима у другим сродним језицима гдје постоји писана традиција.

Топономастика као помоћна историјска наука има велики значај за историју, социологију, етнографију и географију и са њима је тјесно повезана у низу појединости. Обједињава их и материјал истраживања. Тако, на примјер, љетописи, копијалне и рукописне књиге, повеље и сл. које служе као основни документи за историјска истраживања бивају истовремено и неисцрпан извор за ономастичка истраживања. Наравно, овај документациони материјал - имена и сл. - историчар и лингвиста анализирају различитим методама, а он служи за доказивање разних поставки и ситуација. Посматрања историјских докумената омогућавају лингвисти да изведе закључак о типичности и нетипичности одређених модела за одређену епоху и о њиховој вези с историјским догађајима. Као допунска грађа за новију историју јављају се збирке преписа, разни државни акти, спискови лица, итд. из којих лингвисти и историчари црпе различите информације.

Историјски потенцијал садржан у властитом имену очитује се, дијелом, у томе што је оно повезано многим невидљивим нитима с разноврсним сферама људске дјелатности. И м е - то је један од “продуката” човјечије културе. Оно настаје у колективу и одражава карактеристике значајне за тај колектив који се налази на одређеном степену историјског развитка. Епоха и ниво знања човјечанства дају свој печат имену. Одређене ономастичке основе и модели се увијек позивају на историју због чега је историјски моменат у ономастичким истраживањима сасвим неопходан.

Топоними су фиксирани за одређене објекте, који су по својој природи стални, непремјестиви, због чега њихов размјештај, бројност и садржај семантичких скупина нуде голему количину стварних и језичких података, који би, да имена нијесу везана за објекте и тако остало

неизмијењена, остали непознати. Земљописни термин није тешко теоријски разлучити од топонима. Термином се назива врста сличних земљописних објеката, а топоним именује посебице такве објекте. Термин је стога апелатив, а топоним властито име. Што је термин конкретнији, тј. дефинисан с више обиљежја, добива већу могућност да се топонимизира и постане *properium*.

Зависно од специфичности својих ознака топоними могу бити: ојконими, хидроними, ороними, урбаноними, дромоними, фитоними, бионими итд.

Настанак имена

Сва земљописна имена се дијеле у три скупине:

1. Имена дијелова свијета (континенти, области, државе, покрајине, крајеви);

2. Имена мјеста (заправо имена људских насеља и њихових дијелова, па чак и мјесних дијелова. Овдје спадају називи привредних објеката, зграда, замкова, туристичких објеката, ловишта, шума, утврђења, лијечилишта, називи кућа, улица, тргова, обала, мостова, паркова итд);

3. Имена ненасељених мјеста

а) имена вода уопште - хидроними (грч. ху́дор-вода+оним) - мора језера, баре, рибњаци, купалишта извори, чесме, потоци, ријеке, канали, вирови, газови итд;

б) имена географских облика на површини - о р о н и м и (хороними) - (грч.-орос-брдо, гора, планина, крај, +оним) - планине, врхови, горе, горски ланци, седла, превоји, равнице, долине, низије, острва, полуострва.

Овдје спадају и тзв. административни ороними. За разлику од природних административни ороними представљају властита имена било које административно-територијалне јединице која има одређене границе, имена која су прихваћена у официјалним документима, као што су имена држава, република, крајева, области, рејона.

У орониме се убрајају и градски ороними, иако се они убрајају у урбанониме. То су власита имена дијелова територије града, односно квартова, паркова и рејона.

Природни ороними су особена имена сваке природне области (на примјер, Потарје).

ц) имена земљишних честица (парцела) - пашњака, шумских ревира итд.

д) ојконими

Име свих врста насеља, укључујући и градско - астиониме и сеоског типа - комониме.

Грчки ојкос - стан, кућа, пребивалиште +оним. Грчки астегос-градски.

е) Имена малих природних формација - пећине, литице, шпиље, шкрапе, бездани итд.

ф) Имена појединих предмета ради оријентације - цркве, капелице, споменици, бор, липа и сл.

г) имена комуникација - ходоними и дромоними (грч. ходоспут, стаза, улица, корито; и грчки дромос - пут, кретање, бијег + познато - оним)- цесте, магистрале, железница, пристаништа, аеродроми, постаје и сл.

Ходоними означавају називе линијских објеката у граду, као што су улице, пролази, булевари, обале, проспекти...

Дромоними, пак, представљају властита имена свих путева којима се одвија транспорт: на земљи, водама, под земљом и у ваздуху.

Вјештачке творевине - насипи, канали и др.

Топономастика као наука црпи своја сазнања из три врсте материјала, као изворне грађе.

Прво, историјски материјал у исправама, било објављеним или оним у архивима. При томе се мора водити рачуна о положају објекта и повезаности са историјом (његово повијесно значење) и лингвистичком значењу, тј. да ли има сличних имена негдје другдје, или је то само специфичност тога мјеста.

Друго, земљописни материјал - старе карте, мапе, атласи, лексикони и земљописна дјела.

И, треће, теренски рад, односно дијалектолошки рад.

Поједина мјеста надживљавају друштвене и политичке промјене, поједина друштвена уређења престају постојати, али остављају трагове у именима. Тако, на примјер, сви називи честица које се завршавају на -анус преживјели су пад Римског царства.

Бројна имена мјеста наслијеђена су од старог језика којим се некада говорило, а то је остало, премда је неразумљиво што значи. Насупрот њима су имена која су настала у различитим временским епохама али се даду растумачити фазама развоја језика тога народа, као на примјер, Борик (словенски назив).

Имена мјеста настају и када оно прелази из народа у народ, из генерације у генерацију, не писмено него говорно, и онда се прилагођавају изговору тога народа. На примјер, Ангустум-Оногшт-Никшић.

Будући да мјесно име представља мјесну категорију изложено је промјенама при преласку из једног језика у други. То се нарочито односи на средњи вијек, односно при преласку из старог у средњи вијек, када су имена попримила нове називе. Тако су имена често мијењала категорију и значење. На примјер, Сирмиум - Сремска Митровица, када Сирмиум постаје подручје Срем. Ове промјене су настале када поједини народи намећу свој изговор окупираном крају. На примјер, Љубљана се прије Римљана звала Еман, а римски Емона.

Бројни су случајеви када име једног мјеста бива замијењено другим именом или је преведено са идентичним именом (на примјер, Цариград - Константинополис). Дешавало се да се поједина, дуга имена крате, као на примјер, Mediomatricus - Metis, данас Metz.

Има случајева да нов народ који дође преузима старо име и понавља га у свом језику, нпр. Punta d' Ostro - Оштро. Ово због тога што народ који се насели није увијек у стању дати ново име него оставља старо и додаје једно опште значење (на примјер, Велико Село, Мало Село, Доње Село, Горње Село).

Имена градова се обично изводе из општих имена, одлуком једне особе или власти, односно владара, и тада се тачно зна када је оно настало. На примјер, Петроград, Цариград, Карловац итд. Нека имена су настала из емотивних разлога и ласкања владару, нпр. Вашингтон, Валенција, Краљево, Андријевица итд.

Средњи вијек је дао оригиналне поморске или бродске карте, тзв. портулане који су важан извор јер се у њима садрже трагови старих топонима, нарочито за приморске крајеве.

Читав низ наших топонима потиче из времена када су наше крајеве насељавали други народи, или су резултат и трагови господства над нашим народом. Претежан дио несловенских топонима су латински, односно романски називи које је употребљавало латинизирано становништво које је развило свој властити језик на основу латинског. То су, на примјер: Стон, Дурмитор, Ловћен, Макарска, Котор (Cattaro) Лабин, итд.

Поједини топоними су настали у доба Млетачке Републике и новијег су датума, као: Бока, Томба, Спич, Крк и сл.

Топономастика са траговима турске окупације огледа се у примјерима: Хан, Оцак, Нехај, итд.

Постоји и исконско прасловенско поријекло које се подудара са именима других земаља: Сопот, (извор), Одра, Морава, Лука, Бистрица и сл.

Нарочито велики број насеља добио је име по породицама које су их основале или, понекад, у питању је најбројније братство и племе: Његуши, Мишићи, Кашићи, Бањани, Кучи, Братоножићи итд.

При етимолошким истраживањима увијек треба узимати најстарији облик, а онда утврђивати дијалектолошке варијанте. Но, поред етимологије кроз коју се огледа поријекло неког имена, све више долази до изражаја и њихово семантичко значење.

Према семантичком значењу топоними се могу сврстати у двије скупине.

1. Називи према природним својствима краја:

а) земљописни термини у топонимији - nomina topografica - као што су имена: Сутјеска, Шкрапе, Пећине, Долац...

б) називи с обзиром на облик, положај и изглед тла. То су тзв. - nomina topografica, нпр. ГЛАВИЦА, Ждријело, Седло...

ц) називи који се односе на својства и састав тла - Гњионик, Раван, Жал, Црмница...

д) називи биљака у топонимији - фитоними: Брестовик, Дубово, Буковица, Церово итд.

е) називи настали по именима животиња - зооними: Соко, Враћина, Зечево, Коњско, Јагњила...

ф) многи топоними граматички представљају придјеве или њихове облике: Високо, Бијели Дрим, Црно језеро, Блатни извор...

г) Народна машта је често давала имена у вези са неком легендом или предањем проналазећи у облицима неку конкретну сличност, као нпр: Дражина влас, Царев лаз, Марина кула, Маркови двори...

х) општем географском називу се понекад додају префикси или епитети који упућују на положај, величину, припадност и сл: Заостро, Заград, Бања Лука, Поткрш, Доњи Лаз, Потарје, Међуријечје, Црнојевића Ријека...

и) неки топоними потичу од словенских ријечи које су данас застарјеле или су промијениле значење: Пећ, Острог, Вруља, Врбник, Добриње, Пољане...

к) имена која су настала према богатству краја рудом: Олово, Сребрница, Златица, Медено Гувно...

1) нарочито су чести топоними са именима светитеља (агиониими), или су повезана са црквом и црквеним имањима, нпр. Сутоморе, Суторман, Св. Стефан, Св. Никола, Метох, Петровац, Бискупија, Ремете (редовник), Манастир и сл.

2) Скупина назива који изражавају човјекову дјелатност, нарочито социолошке, привредне и вјерске прилике у прошлости. Таквог су значења имена: Сеоца, Кула, Гумно, Књажев двор, Црква, Град, Бунар...

Катезорије и цивилизација топонима

Топоними, као и свака друга ријеч, настају у једном одређеном језику. Али, за разлику од обичних ријечи чији је продор у језик других народа ограничен, топоними се широко преузимају у све свјетске језике. Ова интернационалност топонима је карактеристична за сваку територију, за разне језике и различито вријеме. Уколико на датој територији живе људи који говоре разним језицима, или су настајале промјене националног састава становништва, у њену топонимију свакако ће ући имена настала на језицима свих ових народа.

У топонимији сваког региона много је ријечи које су наслијеђене од претходних епоха које ми лако усвајамо као именице и као властита имена и тако их прихватамо. Исто тако шароликост и разноврсност топонима својствена је свакој територији. Заједно су и они млади и древни називи, имена која припадају разним језицима и различитим типовима. Настајући у одређеном језику топоним се ширио заједно са сељењем датог народа.

Поред њихове етимолошке и семантичке одређености све топониме можемо подијелити на историјске и измишљене. На први поглед њих је тешко разликовати, јер да би раскрили садржај назива неопходно је користити историјска документа. По правилу, таква анализа у великој мјери је доступна за топониме насељених мјеста, а знатно мање за називе природно физичких објеката, зато што су топоними насељених мјеста чешће доспијевали у стара документа. То су, на примјер, подаци о томе када је и ко основао одређени град, у којој години и у којем мјесту је основан или освештан неки храм и сл. Изгубивши свој социјално-економски значај који су догађаји имали у прошлости, они су добили нову културно-историјску важност за истраживање властитих имена. Старији топоними настали су, углавном, природним путем, као резултат многобројних проба, промјена и трансформација. Нови називи, пак, су често резултат једнократног акта давања имена. Тада они не одражавају историју настанка или промјену, већ се одмах уписују у одговарајућа документа. Како ће ова имена бити прихваћена зависи од осјећаја за језик оних који су их измислили. Таквих примјера има много у нашој земљи и у земљама бившег социјалистичког система.

Топоними према броју чине право језичко богатство јер реалије које леже у њиховој основи образују стотине и хиљаде индивидуалних ријечи. Уколико се топоними вјештачки конституишу истовремено за више објеката, међу њима ће се нехотично јавити много сличних, јер свака епоха има своја типична имена, своје основе топонима и своја средства за грађење ријечи. Због тога стручњацима не треба много времена да погледом на списак топонима одреде ком језику, епосу и култури они припадају.

У разним сферама општења сусријећу се разне форме топонима. На примјер, постоје форме које су официјелно утврђене, као што су оне у енциклопедијама и уџбеницима. У књижевним дјелима налазимо поетске варијанте општепознатих топонима, нпр. Албион умјесто Енглеска, Азурна обала умјесто Италијанска обала итд.

Микро-топоними и макро-топоними

Сви објекти на земљи се дијеле на крупне (сходно томе и широко познате) и ситне (познате на ограниченом простору). Заједно са објектом постаје познато и његово име, што је језички фактор који утиче на фреквенцију употребе имена у говору и сходно томе на перцепирање имена широко познатих објеката као типичних за дати језик.

Називи ситних (малих) објеката који нијесу познати ван граница уског круга људи који живе у једном мјесту називају се микротопоними. Њих карактерише везаност за једно конкретно мјесто и настали су у већини случајева од заједничких именица, као што су: Блато, Доњи Кокоти, Липов гај, Говеђи до...

Чувајући своју непосредну повезаност с наименованим објектом микротопоними могу укључити у себе и имена људи: Десин до, Марина вода, Даниловград. Таква имена не само да именују одговарајући објекат него и свједоче о његовој припадности или другој вези с конкретним лицем.

За разлику од природно насталих микротопонима који свједоче о боравку народа на одређеној територији, постоје и микротопоними створени вјештачки. Њих може направити и један човјек који живи усамљен на једном мјесту.

Микротопоними се дијеле у двије групе: ниже - простијег реда, употребљавани у мјесним говорима, и они сложенејег - вишег реда који се базирају на дијелу мјесних топонима. Њихова сложеност се одређује тако што се они постепено одвајају од мјесних говора под утицајем властитих топономастичких законитости. Та сложеност може бити лексичка и историјска.

Називи који улазе у свој топонимички низ, а укључују називе крупних физичко-географских и политичко-административних објеката који су углавном вјештачки створени и групишу оно што је садржано у појединим топонимичким системима називају се макротопонимима.

Макротопоними представљају виши класификациони низ јер су они предмет научних радова. Они често остају непознати мјесном становништву које користи сопствене топониме и микротопониме. Макротопоними су много постојанији од микротопонима, јер ови обично ишчезавају са нестанком ранијег становништва.

Многи топоними се рађају у дијалектима и дијалекатском материјалу. Када постану познати шире, они улазе у књижевно нормирани језик.

Дакле, микротопоними су индивидуални називи малих природних или вјештачки створених објеката који обично одражавају њихов карактер и својства.

Макротопоними су индивидуални називи географских система или специјално издвојених политичко-административних територија (држава, провинција, области). Према сфери употребе, макротопоними су међународни.

Између ове двије категорије налазе се **с т в а р н и т о п о н и м и** који представљају индивидуална имена природних и вјештачких објеката и продукт су стварања разних народа и факт многих језика.

АНТРОПОНИМИ

Дио ономастике који изучава антропониме, законе њиховог настанка, развитка и функционисања назива се антропонимика, а дио науке о језику који проучава лична имена је **а н т р о п о н и м и ј а** (скуп антропонима).

Антропоним представља свако властито име које може имати човјек (или група људи), између осталог, лично име, презиме, надимак, псеудоним, криптоним, патроним и андроним. Грчки **а н т х р о п о с** - човјек + оним - име.

Имена су стара као и језик јер свако име ствари, појаве, радње, или било чега чини дио људског искуства. Још од библијских времена, давање имена био је значајан ритуал који је човјеку, по његовом вјеровању, давао моћ да ствара свијет око себе, да га мијења и разумије. То вјеровање се види и у важности коју људи придају избору имена своје дјеце. Давалац имена несвјесно вјерује да ће на неки начин утицати именом на живот

дјетета. Име одсликава општи поглед на свијет онога који га даје. Сличности давања имена код различитих језичких заједница упућују на заједничка вјеровања и искуства тих друштава и на постојање језичких универзалија у категорији властитих имена.

Линија топонимијске номинације која полази од човјека и његове дјелатности тијесно је повезана са именским категоријама, као што су лична имена и презимена појединих људи, која, прелазећи у топономастички ред, формирају антропотопониме односно топониме образоване од антропонима. Ова линија је такође повезана с именима народа, националности, племена и етничких група - етноними, од којих се образују етнотопоними, и с називима родова и братстава - геноними од којих се граде генотопоними.

Код многих народа антропоними се укључују у састав топонима још од давних времена. Навешћемо примјер Александра Македонског по коме је неколико градова добило име, а и данашња Александрија на ушћу Нила носи његово име.

Посебно мјесто у језичком низу подсистема имају презимена. За разлику од имена која родитељи произвољно дају дјетету, презимена су, у принципу, стабилна и наслијеђују се из генерације у генерацију. Но, историја показује да су и презимена подложна измјенама, ма да то није природни еволутивни пут, него то човјек свјесно чини, узимајући друго презиме. Интересантна су у том смислу црногорска презимена која су свој статус и израз добила доста касно у поређењу с другим народима у Европи. Најчешће су људи називани према очевом имену, што се и данас може чути у свим крајевима Црне Горе, дакле, патронимично именовање. Више реда унесено је у презимена тек кад је то питање дефинисано законом у прошлом вијеку.

Лична номинација човјека у одређеној мјери одражава друштвени укус свога времена, јер се из арсенала имена бира оно које се чини лијепим по значењу, узвишеним и неутралним по смислу, благозвучним према фонемском саставу и прихватљивим за категорију презимена. При давању имена у многим случајевима се користи лексика књижевних дјела или старих докумената. Изучавање еволуције имена од посебног је интереса за историју јер историја имена која чине основу антропонимије, при опису њиховог система у језику, њиховог богатства и разноврсног формирања типова, представљају допунску грађу за историју језика и историју уопште.

Избор властитих имена ограничен је на изразе с позитивним конотацијама, а ограничава се и више када обред давања имена постаје подложен друштвеним конвенцијама, па значење имена с временом понекад постаје нејасно.

Према свом настанку, презимена се могу подијелити на неколико категорија:

1. Презимена добијена према мјесту настанка или земљи, што је последица феудалног периода. Она су се образовала од топонима. Оваква имена указују на мјесто гдје се налазило имање, и то су била прва презимена у антропонимији. Овдје спадају имена која су образована од назива других земаља и народа. Ова категорија се може срести у свим социјалним групама.

2. Презимена формирана од старих социјално-политичких термина.

3. Презимена настала од личних имена. У разговорном језику ово је најраспрострањенији начин идентификације личности - додавање к личном имену имена оца, мајке, мужа или жене.

У сложеним презименима могу се наћи и х и п о к о р и с т и ц и - кратки или производни (име из миља, или деминутивна форма).

4. Презимена настала према надимцима, занимању или од термина који означавају родбинске односе, грађански положај и сл.

Многа презимена слила су се у састав географских назива према топонимичним основама, понекад узета и дословно. У старијим епохама то је био риједак случај док су имена употребљавана чешће. Мања насеља су именована према именима најугледнијих становника.

Пописи средњовјековних имена и презимена у нашим споменицима од вишеструког су значаја за историју. За антропонимију су занимљива својим значењем. Готово исто толику вриједност имају ови уписи у друштвеном и националном погледу, поготово уколико су уз име презиме дати подаци о поријеклу и занимању. Са језичког становишта важни су трагови говорних особина. Важно је навести и то да се у старој документарној грађи углавном наводе прво имена па презимена. Највише је народних имена, док се број имена и презимена насталих од светачких и библијских имена стално колебао, али никада није премашио народна.

Да би се ушло у суштину антропонима потребно је најприје извршити етимолошку, семантичку и структуралну анализу. Ово због тога што се може утврдити типичност антропонима за један крај, пратити помјерања становништва и његов етнички састав.

Историјски је доказано да поједине породице у прошлости нијесу имале стално мјесто боравка, стицајем разних околности, него су полазећи из једног мјеста у друго мјењале презимена, тако да је тешко пратити њихову генеалогiju. Овдје се као јак фактор призива у помоћ традиција и предања, која су, додуше, често варљива и непоуздана.

Подробна историјска, социолошка и етнолошка истраживања су показала да је мотивација давања властитог имена нелингвистичког карактера, те да се загледањем у однос знака и значења могу открити социјални и историјски реалитети дефинисаног времена и простора. Истовремено, на основу сазнања о задругама и животу балканских народа поуздано се може рећи да је породично име као друга детерминација претходило надимку као допунској идентификацији групе људи.

Понекад су презимена настајала удруживањем двије породице у једну па тако долази до својеврсне симбиозе имена. То је посебно интересантно уколико се ради о подацима различитог етничког састава.

Поређење топонима који су настали од имена показује да је само дио личних имена био прихватљив за преношење на топониме док је највећи број имена наставио да егзистира само у систему антропонима.

Ови се топоними и антропоними затим етимолошки анализирају да би се утврдило њихово поријекло. На нашем простору највише их је потврдило словенско поријекло, а од несловенских налазимо елементе романског, влашког, келтског, илирског, латинског и других језика. Употребом, етничким и језичким мијешањем топоними губе исконско значење и мијењају исконске ликове. Ако их исправно протумачимо, говоре каткад више од нумизматичких и археолошких налаза, више од садржаја фресака или глагољских записа на камену. Једном ријечју, у именима је садржана и кондензирана историја људског живљења на одређеном тлу.

Језички подаци у дугој временској вертикали смјена етноса, друштвених уређења и језика одражавају у именима и топонимима обиље грађе коју је народ сачувао у њима као свједочанство о себи.

При анализи ономастичке грађе некога краја најчешће се издвајају двије скупине:

1. Скупина **топографица** коју сачињавају земљописни термини, именице с наглашеним топографским значењем и именима метафоричког постанка. Ова имена обављају неколико функција:

- а) идентификацију географског објекта (Врх, Хум, Бријест);
- б) опис и категоризацију (Дебели бријег, Велика островица, Жута греда);
- ц) локализацију (Заград, Подградина); и,
- д) друге околности именовања (Градина, Међа, итд.).

Имена топографица чине најстарији слој у словенској ономастици. Ово су уједно и најстарије словенске ријечи потврђене у латинским

документима. У топографска имена спадају и земљописни термини с топографским значењем типа Јаз, Слапац, Поља... и мања подскупина метафоричких имена, као што су: Чело, Шиљак, Бабин Кук, Хрбат.

2. Имена која изражавају припадност, власништво у ширем смислу ријечи.

а) с обзиром на особу (Радојев извор, Баковача, Мишићи...);

б) с обзиром на територију (Горњосељани, Урсуловци);

ц) с обзиром на занимање (Штитари, Ступари, Ковачи, Јагањчари).

Породична и патронимична имена од свог настанка до данас повезују људе припадношћу сродства, што се без изузетка одражава множинским обликом тих имена у топонимима.

Прва скупина имена упућује на директну везу с географским објектом, док друга категорија имена изражава однос човјека према земљописним објектима. Ова прва је настала из потребе за орјентацијом у простору, а друга из потребе за посједовањем.

Идентификација и стандардизација у топонимасџици

Као резултат историјских узрока, исти топоними се сусријећу код разних објеката, а једни те исти објекти имају по неколико назива. Ова историјска законитост се узима као објективни факат.

Узроци због којих разни објекти добијају исте називе су различити. Тако, на примјер, давање имена или преименовање врло често је резултат сјећања на неког прослављеног човјека.

Разни називи истих објеката често се јављају на двојезичним и вишејезичним територијама, зато што носиоци сваког језика стварају своју географску номенклатуру. На примјер, на више језика се називају многа острва због тога што су она отворена и унесена у карте у току низа година од разних експедиција.

Историјска смјена становништва на једној територији доводи до постепене смјене њених топонима. Типичан примјер је пријестоница Источног Римског царства: звала се Византија, Константинопољ, Цариград, а у саставу Турске именује се као Стамбол (према европском говору), Истамбул - према турском.

Разни називи истих објеката могу бити посљедица двојаке предаје инојезичких топонима, посредством практичне транскрипције и превода.

Да би ријеч слободно била употријебљена у књижевном језику, она мора бити традиционална, више пута понављана и уписана у његовом систему. Но, литературни језици не успијевају да укључе многе официјелно утврђене форме топонима, јер ови не посједују набројане особине.

Традиција ствара посебну норму књижевног језика, јер је традиција културно-историјски фактор. Прије или касније, свака традиција се може сударити с основном формом ријечи и дати своје позиције. Ипак, без посебних разлога не треба кидати традицију.

Због тога што се многи објекти на разним језицима називају различито, у посљедње вријеме се све више говори о потреби њихове стандардизације. Стандарди могу бити жељени и обавезни. Стандардизација у топономастици може бити само жељена, али не и обавезна. Ријеч стандард у топономастици има посебно значење. Прво, стабилност давања имена истим објектима који се налазе на територији цијеле земље; друго, једнозначност везе “објекат - топоним” за све картографске реалије; треће, једнообразност практичне транскрипције код преноса страних имена. Ови се облици сматрају и служе као талон при састављању разних географских издања. Осим тога, сваки топоним има још неколико карактеристика, као што су, на примјер, језичка припадност, значење лексичке основе итд.

Мијењање назива географских објеката је сталан процес, али у разним историјским периодима и у разним дијеловима његова интензивност није иста.

Као промјене сматрају се обична географска нијансирања, нова наименовања везана с издвајањем неких административних територија. Један од мотива преименовања је промјена статуса објекта.

Топоними, особито стари, су својеврсни историјски споменици који одражавају живот и погледе на свијет становника који ту живе, њихова имена, привредне прилике и слично. Осим тога, то су споменици нашега језика. Сачувани за науку, они могу много казати, уколико су правовремено и пажљиво записани и правилно растумачени.

Конечно, свако име, ма колико оно било просто и свакидашње, свједочи о минулим догађајима, одражава живот, понашање, занимање и погледе на свијет предака. У топонимима су садржана сјећања стотина и хиљада безимених људи који су нам у насљеђе оставили називе мјеста у којима су живјели. Због свега овога топономастика као научна дисциплина све више добија на значају за многе гране науке.

Народносни слојеви у топонимима

На питање ком периоду припадају одређени топоними веома је тешко одговорити. Одређене податке за то могу дати и макар мало појашњења старе географске и историјске карте.

Насељавањем Словена на Балканско полуострво у VI и VII вијеку унесене су значајне промјене у етнички састав становништва, феудалне односе, структуру насеља и културно-географску слику. Наступа период интензивне размјене, адаптација и синтеза различитих цивилизација. У топонимима балканских земаља јасно се разликује неколико слојева: тракијски, грчки, келтски, римски, словенски и др. Овдје је важно истаћи да су Словени након досељења на Балканско полуострво усвојили народну, неофицијелну топонимију, усвајајући називе онако како су изговарани, а при томе им давали своје значење: нпр. трак. Пулпудева, од грч. Филипополис, слов. Пловдив итд. Отуда као по правилу већи градови и поједина села која се налазе на великим и старим саобраћајницама имају несловенска имена. Слично је и са великим ријекама које су задржале прастара несловенска, односно предсловенска имена.

Ради утврђивања топонимастичке номенклатуре једнога краја потребно је слиједити историјски развитак назива. У том циљу се откривају трагови које су оставиле честе миграције разних племена које су мијењале етнички састав на одређеном простору. У том контексту треба посматрати и денационализаторску политику разних окупатора и освајача који су у дугом периоду били господари у другим државама, какав је био случај са јужнословенским земљама. Овдје су се смјењивали Византија, Рим, Турска, Венеција, Аустро-Угарска итд. Остављајући разна документа у којима се спомињу топоними може се пратити и њихов историјат и идентификација. Наравно, при убикацији топонима често су потребна и теренска истраживања. При томе се не треба руководити само звуковном сличношћу имена, него се мора открити унутрашња садржина имена, при чему се користе подаци који се односе и на имена сусједних мјеста, или апелативне одреднице за мјесто које се истражује на основу којих се закључује о којем је мјесту ријеч.

Понекад се морају укључити и топоними изван одређене територије, па и државе, који се спомињу у документима, а који су научно одређени. Све то, наравно, ради извођења паралела, имајући у виду основу језика и језичку територију у ширем смислу ријечи. Ово је веома важно ради добијања комплетне слике о територијалној распрострањености одређеног мјесног имена или његове основе.

Од непроцењиве важности за топонимију је лингвистика, јер се само преко структуралне и морфолошке анализе може открити топонимастичка номенклатура мјеста, а уз помоћ семантичке и етимолошке анализе се откривају микроглотски елементи.

При коришћењу литургијских текстова у топономастици треба имати у виду да су ријетка одступања од утврђених језичких норми код оригинала, док са повећама треба бити опрезан, јер иако су ова документа рађена према одређеним формуларима имају различиту садржину, зависно од узрока и циљева састављања, али и практичне намјене, па је писар уносио елементе разговорног језика своје средине за ријечи за које није могао наћи одговарајуће образце за свој језик.

Није риједак случај у нашој топонимији да се на несловенским топонимима осјећа словенски утицај: име је образовано са словенским суфиксом или је ријеч о хибридном грађењу са двије основе од којих је једна словенска. Нпр. Лупоглав=лупус + глава.

Топономастичка и језичка истраживања су показала да је средњовјековна топономастичка номенклатура у јужнословенским земљама прије свега словенска, како по основама и суфиксима, тако и по начину образовања. Чак ни вишевјековна страна доминација није успјела да то измијени. Поједини примјери извођења мјесних имена из етронима само су ситни остаци многобројних најезди разних народа и племена. Нарочито је био стабилан наш средњовјековни антропонимијски систем. Никакви удари са стране нијесу нарушавали постојећу традицију у давању и избору личних имена. Утицај стране антропонимије је нешто већи у периферним областима и градовима гдје су странци долазили и доносили календарска и имена латинског поријекла. У унутрашњости гдје је словенски живаљ био компактан антропонимија је углавном словенског поријекла.

Све су ово разлози због којих је изучавање топонима у једној балканској држави нераскидиво везано са изучавањем топонима у сусједним земљама, јер су од првих вијекова живота Словена на Балканском полуострву постојале разноврсне узајамне економске, културне, историјске и животне везе. Осим тога, миграције и сеобе, из разних разлога, биле су сталне. Овдје је неопходно имати у виду услове у којима се налазило словенско становништво, словенска насеља, културно-историјске прилике и узајамност словенских веза на Балканском полуострву.

ТОПОНОМАСТИКА - ВСПОМОГАТЕЛЬНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ НАУКА

(Резюме)

В этой статье автор дает основные данные о топонимастике как вспомогательной исторической науке. Здесь обрабатываются топонимы, антопонимы, ономастика, макротопонимы, микротопонимы, зоонимы, гидронимы, оронимы итд. Зесь автор говорит о истории составления названий, которая отражает развитие человеческого познания и звольныи отношения человека к внешнему миру, естественному, созданному природными условиями, и социальному, образованному в результате взаимодействия различных общественных институов. Но, главная часть статья относится к ономастике потому что ономастика представляет собою отрасль знания изуча-шусобственние имена, их функционирование в языке и обществе, закономерности их образования, развития и различного рода преобразования, а привлекает к себе за последнее время все больший интерес. На каждой территории сосредоточены топонимы разных типов, что и обеспечивает разнообразие топонимов, которыми отражается история, которое пользуется ими. Здесь говорится главнм образом о топонимастике в Черногории и Югорславии вообще, потому что зта наука очень мало обрабатывалась как вспомогательная историческая наука, а как наука языкознания.